

Täienduseks Ivar Leimusele ja Inna Põltsam- Jürjole

Andres Adamson

Ivar Leimus tutvustas hiljuti Tunas¹ üht dateerimata, kuid ilmselt 1561. aasta teisest poolest pärinevat dokumenti,² milles on loetletud tollal Saare-Lääne ja Kuramaa piiskopiametite hoidjaks olnud hertsog Magnuse võlgu, võlausaldajaid ning võlgade katteks tehtud maavalduste ja tulude läänistusi. Piiskop Johann(es) von Münchhausenilt päritud ja hiljem tehtud võlad ulatusid kokku õige mitmekümne tuhande taalrini ja olid valdavalt seotud palgaväe ülapidamiseks vajalike kuludega, veelgi selgemalt 1560. aasta sügisel, pärast Magnust tabanud sõjalis-poliitilist krahhi (venelaste rüüsteretk Läänemaale, talurahvaülestõus, Magnusega seotud rahulootuste hääbumine liivimaalaste seas) mäsama hakanud palgasõduritele Haapsalus, Vana-Pärnus ja Kuressaares tehtud väljamaksete ning neile kiiruga jagatud varaga. Osa võlgu pärines võlausaldajate isikute järgi otsustades mitte 1560., vaid kindlasti alles 1561. aastast. Siiski oli Magnus võlgu isegi oma teenijaskonnale, ühele Pärnu kullassepale, mitmele kaupmehele sameti, humala jm. kraami eest jne. Pole selge, kui õigustatud viimased kulutused olid, ehkki püüd esinduslikkuse järele, hoovkonna ülalpidamine jne. olid Magnusele kui maahärrale mõistagi ajastu nõuetega ette kirjutatud.

Enamikele võlausaldajatele lubati tagatiseks või neilt saadud laenu kustutamiseks minneid läänistusi – dokumendist ei selgu, kas need olid juba tehtud või ainult lubatud, nagu on paaril juhul ilmne. Osa muudest allikatest teada olevaid võlgu (arvatavasti need, mille eest kohe tasuti mõne läänistusega) ei esine loetelus üldse. Tulebki rõhutada, et dokument kajastab vaid Magnuse 1561. aasta teisel poolel endiselt üleval olevaid võlgu – tõsi, väga suuri –, mitte kõiki tema kulusid-tulusid, mistõttu järeldustesse tema priiskamise ja oma kulutuste teiste kanda lükkamise osas tuleks suhtuda ettevaatusega. Jättes kõrvale mõned võib-olla tõesti liigsed kulutused lüksusele, olid kõik ülejäänud kujunenud olukorras kahtlemata õigustatud ja vajalikud. Võlgade allikaid oli sisuliselt kaks: eelmisest piiskopist jäänud kohustused ja palgaväeosade palgavõlad. Viimaste tegelikuks tekitajaks oli olnud Liivi Ordu, kelle võlgnevused Magnusel kõnealuste lipkondade (siinkirjutaja hinnangul u. 1500 meest) tema poole ületulekuga 1560. aasta kevadel-suvel samuti üle tuli võtta. Palgasõdurite suure enamuse jaoks kestis teenistus uue isanda juures kõigest umbes neli kuud, millest osale oli pealegi rahaline kate olemas; nii lühikese ajavahemikuga ei saanud see kululiik niisiis üleliia paisuda. Lisaks näib, et kogu see võlakoorem saadi siiski kontrolli alla; lausa kontrollimatuks muutusid Magnuse kulud (õigemini Taani võimude omad Saare- ja Läänemaal) alles Põhjamaade seitsmeaastase sõja puhkemisega 1563. aastal.

Vastuseks mingile kuningakojast tulnud kiiret vastust nõudnud järelepärimisele allkirjastasid Taani kuninglik asehaldur Saaremaal Christoffer Valkendorf ja sekretär Friedrich Gross 18. detsembril 1562 maakirjutaja Lucas Tolli esitatud maa- ja vakuraamatute põhjal koostatud 60-leheküljelise aruande Saare-Lääne piiskopkonna Saaremaa foogtkonna alalistest tuludest.³ See dokument pole eesti

¹ I. Leimus. Hertsog Magnus, tema võlad ja võlausaldajad. – Tuna 2008, nr. 3, lk. 8–18, Vt. ka I. Põltsam-Jürjo. Vakupeost keskaja Liivimaal. – Tuna 2007, nr. 4, lk. 11–28.

² Asukoht: Taani Riigiarhiiv, TKUA. Speciel Del. Livland A III. Tillaeg nr. 3. 1560–1569 og udat. Den hertugelige Regering i Livlands Arkiv: Indkomne og udgaede Breve samt andre Akter og Dokumenter. Dokumendi koopia asub Eesti Ajalooarhiivis Vello Helgi isikufondis.

³ Asukoht: Taani Riigiarhiiv. TKUA. Livland. Tillaeg 1560 – Tillaeg 1563.

ajaloolastele päris tundmatu, vähemalt Leo Tiik on olnud teadlik, et Gross detsembris 1562 Saaremaa piiskopliku poole tulubaasi uuris, ja oma Taanist saadud materjalide saatjaks nimetas ta ise Vello Helki⁴, kuid trükisõnas seda senini tutvustatud pole. Aru-
anne ei kajasta küll kõiki foogtkonna tulusid, vaid peamiselt ametimõisate talupoegade naturaalandameid ja rahamakse, ning on ka muidu lünklik, kuid see pole hetkel oluline. Dokumendis antakse nimelt ka ülevaade Magnuse tehtud läänistustest ja – üllatus küll – enamikku 1560–1561 tehtud läänistustest sealt ei leia. Näiteks loetletakse Ivar Leimuse tutvustatud dokumendis Alliksaare ametkonnas, s. o. Hiiumaa piiskoplikus pooles kolme läänistust. Uus-Pärnu raehärrale Ewert Dücker vanemale oli tasuks mingi Magnuseeelse 3500-taalrise võla eest läänistatud kogu Alliksaare ametkond – ilmselt küll ainult neli vakust kuuest, sest nagu kohe näeme, olid kaks läänistatud teistele kreditoridele. Christoffer Ermandernile oli läänistatud mingi samuti Magnuseeelse 2500-taalrise võlasumma katmiseni tulud Kõpu vakusest Hiiumaal, lisaks võlgneti talle piiskop Johannes ajast veel 9000 marka mitmesuguste kaupade eest. Rittmeister Merten Boldeckenile (teistes allikates ka Marten Bulling) oli 1900-taalrise võla (väljamaksmata palk, tema poolt tehtud kulutused ja kaotused, saamata jäänud tulud) katteks panditud Käina vakus. Ent aastapäevad hiljem, detsembris 1562 nimetatakse ainult Ermandernile tehtud läänistust! Muide, Ermandern (Erdtmann) oli vähemalt 1555. a. Alliksaare ametkonna *Amtmann*⁵ ja elas Hiiumaal kuni oma surmani üle kõik järgnevad võimuvahetused. Veel Rootsi 1586. aasta revisjoni ajal taotles ta endale Kõpu vakust ja esitas selleks koopia piiskop Johannes von Münchhauseni läänikirjast. Kuninglikud komissarid pidasid asja kahtlaseks, kuid tegid talle tema vanust arvestades väikse-

maid mööndusi äraelamise võimaldamiseks.⁶ 1589/90–1599 oli Kõpu siiski tema käes, lisaks paar talu Sõrus jm., kokku 5½ adramaad Kõpu ja 1½ adramaad Hagapä vakuses. Leo Tiigi oletuse järgi pidi ta sellal ilmselt kontrollima mereliiklust Soela väinas ja Kõpu vetes ning korraldama ülevedu Hiiu- ja Saaremaa vahel. Ermandern suri 6. aprilli 1599 öösel oma Tiharu rehes 80-aastaselt lesena.⁷

Foogtkonna ülejäänud aladel oli pilt samalaadne – aastaga oli läänistuste arv jär-
sult vähenenud. Pole ilmselt võimalik, et Valkendorf ja Gross enamikust läänistustest teadlikud poleks olnud; võimalik pole nime-
tatud juhul ka kuningakoja sihilik ekstarva-
musele viimine. Ehkki seletusvõimalusi on rohkem (näiteks et mõnel puhul polnudki formaalselt võttes tegemist läänistustega, vaid kõigest võlatagatistega või isegi ainult luba-
dustega nende tagatiste andmise osas; aru-
anne kajastab aga ainult tulusid, mitte seda, millele saadud vahendid kulutati), pole sugugi välistatud (ja peaks eelarvamusvaba lähene-
mise korral esikohal olema) oletus, et vastavad võlad olid 1562. aasta lõpuks juba klaaritud. Võla katteks antud lään oligi ju tähtjaline – üldjuhul kuni võlasumma sissekasseerimiseni läänistatud valdusest laekunud tuludest. Kuid välistatud pole ka tasumine sõna otseses mõt-
tes, piiskopkondade korraliste tulude või min-
gite erakorraliste laekumiste, näiteks kuningas Frederik II-lt saadud laenu või leskkuninganna Dorothealt tulnud toetuse arvelt.

Siinkirjutaja ei püüa hertsog Magnust kui-
dagi idealiseerida või väita, et ta võlgu üldse ei teinud või et ei jätnud neid maksmata. Tegi ja jättis, selle kohta võiks tuua mitmeid värvi-
kaid näiteid. Kuid Magnusel oli paljuski õigus, kui ta suuremat osa oma võlgadest pidas Taani krooni tegemistest või tegematajätmistest tulenevaiks ega tunnistanud neid enda teh-
tuiks – seega ka mitte enda omaks. Saaremaal jäi enamik Magnuse tehtud läänistusi tema

⁴ Saaremaa Maasilinna foogtkonna maaraamatud 1569–1571. Allikapublikatsioon. Tallinn, 1992, lk. 19.

⁵ L. Arbusow. Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert. – Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik 1900, 1901. Mitau, 1902, lk. 334.

⁶ Die Revision vom Jahre 1586 und die Befragung vom Jahre 1589. Ein Beitrag zur Gütergeschichte Estlands von Paul Frhr. von Ungern-Sternberg. – Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, Bd. VIII, Heft 1–2, lk. 132.

⁷ L.Tiik. Sõru ehk Hagapä vakusest ja Emaste mõisast. – Nõukogude Hiiumaa, 21.11.1974.

võimuperioodi algusse (1560–1561) ja lõppu (1568–1572) ning mõlemas ajavahemikus oli hertsogil suuri ja vältimatuid erakorralisi väljaminekuid, mida polnud muul viisil võimalik katta. Üldse jagas Magnus oma võimuaastail Saaremaal välja kõvasti üle 300 adramaa. See võib tunduda paljuna, ent kui saar 1573. aastal taas Taani kroonile läks, oli riigi käes veel 534 adramaad. Frederik II käsul alustati kohe reduktsiooniga ning võeti tagasi 156½ adramaad, 5 pundeniku- ja 45 üksjalakohta, kuid lõpuks tuli aadli liigse ärritamise vältimiseks ikkagi üle poole tagasivõtmisele kuulunud maadest (179¼ adramaad, 14 pundeniku- ja 70 üksjalakohta) eravaldusse jätta.⁸ Lihtne arvutus näitab, et Magnus oli 1573. aasta seisuga läänistanud Saaremaa 869¾ kroonile kuulunud adramaast (üksjalgu ja pundenikke arvestamata) 38%, mis on olusid arvestades pigem vähe kui palju. Näiteks harrastasid Rootsi võimud Tallinnas märksa heldekäelisemat läänistuspoliitikat ja pahaks seda neile justkui ei panda. Läänistamine oli lisaks finantsprobleemide lahendamisele või vähemalt ajutisele maandamisele ka vahend aadli endaga sidumiseks, nende lojaalsuse tagamiseks. Lisaks tuleb arvestada, et sageli oli tegemist vaid varasemate läänistuste kinnitamisega.

Kuid eespool viidatud Valkendorfi ja Grossi aruanne 18. detsembrist 1562 tegeleb peamiselt maatuludega ja maksustamise korraldusega. See annab võimaluse lisada natuke ka Inna Põltsam-Jürjo artiklile.

Esmalt veidi talupoegade maksustuse üldisest korraldusest Saaremaa foogtkonnas. Aruande kohaselt peeti foogtkonnas kolm korralist vakust aastas: jaanivakus, hinnuse- ehk sügisvakus ja suur ehk talvevakus. Ei ole märgitud vakuste täpseid toimumisaegu, vaid jaanivakus toimus mõistagi jaanipäeva paiku.

Analoogia põhjal veidi hilisemate andmetega Maasilinna foogtkonna kohta võiks oletada, et hinnusevakus toimus oktoobris-novembris. Pigem novembris, sest dokumendis on lisaks selgitatud, et hinnusevilja peavad talupojad veskitesse viima ja ära andma neljateistkümne päeva jooksul enne ja neljateistkümne päeva jooksul pärast mardipäeva (ebaselge, kas silmas on peetud katoliku kirikukalendri 11. novembrit või luterlikku 10. novembrit, Martin Lutheri sünnipäeva, kuid asja see ju ei muuda). Viljasaak takseeriti juba enne lõikust silma järgi. Talvevakust Maasilinna alal polnud, see-eest ei toimunud piiskopivaldustes augustikuist lauritsavakust.

Vakuste ajal sõitis stiftifoogt⁹ koos maa- kirjutaja, tõlgi ja teiste saatjatega foogtkonna ametimõisad läbi. Jaanivakuse ajal, mil koguti kokku ja toimetati minema maksudena laekunud härjad ja lambad, oli tema kaaskonnas u. 60, hinnusevakuse ajal u. 20 „hobust”. Võiks oletada, et ringreisi marsruut vastas ametkondade nimetamisjärjekorrale dokumendis: Sörve (Schworue) – Kihelkonna (Kilkunden) – Kärla (Kergell) – Kaarma ehk Meedla (Carmell, Melen) – Karja (Karges) – Hiiumaa (Dageden, Thageden, Tageden, ametimõis Alliksaares) – Vana-Lõve (Lowett) – Püha (Pýha). Kokku oli foogtkonnas aruande kohaselt 62 vakust, neist Hiiumaal 6. Vähe- malt sügisel ringreis Hiiumaale ei ulatunud ja Alliksaare ametkonnas hinnusevakust ei toimunudki. Hiidlaste selleks puhuks ettenähtud kollektiivsed vakuandamid on dokumendis küll ära toodud, kuid ilmselt sisalduvad need kumuleeruvalt ka talvevakuse andmetes.

Peamiseks oligi talve- ehk suur vakus. Ka selle ajal toimus foogti või tema poolt volitatud ametimeeste vahel maaisanda enda ringsõit, mis ulatus seekord ka Alliksaare ametkonda

⁸ V. Seresse. Des Königs „arme weit abgelegene Vntterthanen”. Oesel unter dänischer Herrschaft 1559/84–1613 (Kieler Werkstücke. Reihe B: Beiträge zur nordischen und baltischen Geschichte, 2.), Frankfurt am Main, 1996, lk. 143.

⁹ Kõnesoleval ajal oli see ametikoht täitmata. Senisel stiftifoogtil, eelmise piiskopi Johann Münchhauseni õemehel Dietrich Behril oli 1561–1562 ühe Taani kuningliku asehaldurina Saare-, Lääne- ja Kuramaal ning seoses talle usaldatud diplomaatiliste missioonidega suhete reguleerimiseks ordu ja Moskooviaga palju muud tööd. 1562. a. lõpus lahkus ta Saksamaale, et üle võtta oma surnud vanema venna Heinrichi pärandus, ega naasnud enam Saaremaale, ehkki asehalduriametist vabastati ta alles aasta hiljem. Stiftifoogti asetäitjana tegutses kohalik aadlimees Jürgen Vietinghoff (Vitighoff), kes hiljem edutati foogtiksi (vaheaegadega kuni 1573).

– võimalik, et üle Soela väina jää, mis lubaks vakuse toimumisajaks pakkuda jaanuari teist poolt või veebruari. Näib tõenäoline, et maaisand ega foogt ise Hiiumaad ei külasthanud, vaid seda tegid nende eest kinkar (*Schenk*) ja köögimeister – sest nende hobustele on selle ametkonna vakuandamite seas sel puhul ette nähtud kaeru. Talvevakuse ajal klaariti üldiselt eelkõige hinnusevakuse ajal õiendamata jäänud rahalised ja mittepõllumajanduslikud koormised (lubi, küttepuud, palgid, lauad, aga ka hein jne.), kuid Alliksaare ametkonna puhul koguti siis kokku ka hinnus. Piiskopi-valdustes toimus veel neljaski, niinimetatud kappervakus, mille kohta on teateid ka Saare-Lääne visitatsiooniprotokollidest aastaist 1519–1522.¹⁰ Enn Tarveli kinnitusel tähendab harvaesinev alamsaksakeelne sõna *Kapper* joomapidu ja selle vakuse näol olnud tegemist maaisanda ringsõiduga otseselt talle kuuluvate andamite sissenõudmiseks.¹¹ Ka Valkendorfi ja Grossi aruanne nendib sel puhul möödaminnes: „Nagu jootusid kutsutakse.” (*Welchs sie die Zutruncke nennen.*)

Vakuste ajal kuulati ära talupoegade kaebused, pandi vakuraamatuisse kirja ja klaariti nende võlgnevused, peeti kohut. Talvevakuse ajal tuli tasuda rahalised maksud ning täiendavate rahaliste kingitustega meeles pidada konkreetseid ametimehi; kõikidelt ametkondadelt kokku järgmiselt: maakirjutajale 31 marka, tõlgile 40 marka, kinkarile 10 marka, köögimeistrile 49 marka ja 4 (?) killingit, tallimeistrile 40 marka, jäägermeistrile 15 marka, maaisanda, foogti ja jäägermeistri kannupoisile vastavalt 27 (?), 8 ja 4 marka, kõik kokku aruande kohaselt 273 marka, ehkki summa dokumendis ei klapi.

Vakustega kaasnes vakupidu. Saaremaal ja Hiiumaal oli vastav traditsioon endiselt elav. Et saartel olid vakused väikesed (10–20 adratalu, pluss üksjalad, kalurid ja vabadikud, keda vähemalt Hiiumaal oli muude allikate järgi otsustades peaaegu teist nii palju), siis pole eriti usutav, et ametimehed kõikides

neis käisid (näiteks Hiiumaal poleks aruandes märgitud ajaga – jaanivakuse ajal kaks, talvevakuse ajal kolm saarel veedetud ööd – juba puhtfüüsiliselt jõudnudki). Tõenäolisem on oletus, et kohtupäev ja vakupidu korraldati igas ametkonnas vaid ühes, äärmisel juhul kahes kohas, arvatavasti ametimõisas, kus selleks sobivad suuremad ruumid olemas. Muide, aruanne ei too ära isegi vakuste nimesid. Allikas on mitmel korral märgitud, et leiba nõutakse vakupeo jaoks üheks päevaks.

Vakuõiguse kohaselt tuli talupoegadel vakuste puhul ametimehi kostitada, kusjuures selleks nõuti toiduaineid jm. makse selgelt rohkem, kui ühisjootudeks ja –sööminguks vaja läks. Aruandes ongi täpsustatud, et kinkar jättis endale ning müüs vakupeost ülejäänud õlle ja küünlad (*Liecht*), köögimeister aga kõik lambad, oinad ja muud toiduained. Tallimeistri abilise (*Jung*, kannupoiss) pidi kõikidest õllevaatidest proovi võtma – s. o. omas õigust seda teha. Seejuures pidid talupojad ära joomata jäänud õlle välja ostma – hinnaga kolm killingit tünn. Vähemalt Sörve puhul on otsesõnu öeldud, et poole õllest manustasid talupojad ise. Ülejäänud heina müüs tallimeister talupoegadele tagasi hinnaga pool marka koorem. Mõnel puhul on märgitud, et kõik ülejäägid läksid „minu armulisele isandale”, s. t. hertsog Magnusele.

Vakupidude menüüd aruandest otseselt ei selgu – ehkki võime tõdeda, et joodi peamiselt õlut ja söödi valdavalt leiba, kala ning kana- ja lambaliha. Et oleme eespool toonud näiteid just Hiiumaalt, siis toome ka vakupidude osas näited sealt. Saaremaa ametkondade puhul on toiduainete nimistu üsna samasugune, kohati esinevad lisaks küll veel sink, pekk, kuivatatud liha ja naerid. Alliksaare ametkonna (kuus vakust, kus aruande kohaselt oli üksjalgu, kalureid, vabadikke ja sulaseid arvestamata 112 adratalu 103½ adramaaga) talupoegadel tuli vakupidude tarbeks välja panna järgmised vakuluaandamid:

¹⁰ Saare-Lääne piiskopkonna visitatsiooniprotokolle aastatest 1519–1522. – Ajalooline Ajakiri 1933, nr. 2, lk. 123, 160, 163.

¹¹ E. Tarvel. Piiskopi- ja orduaeg 1227–1572. – Saaremaa: ajalugu, majandus, kultuur. Tallinn, 2007, lk. 132.

Jaanivakus

Eldesten. Seindt In diesem Ampt frey. Wacken Bier III Thunne Huner XXXVI Eyer LXXII Lemmer VI Botter I lißp. XVI marckpundt Stromling III M. Flackfisch III c Mit dem Brodt und anderer ubrigen Zerung wie oben.	Vanemad [s.t. vakusevanemad e. vardjad, kuid seda sõna aruandes ei esine] on selles ametkonnas [kohustustest] vabad. Vakused Õlu 3 tünni Kanad 36 Munad 72 Talled 6 Või 1 leisikas 16 naela Räimed 3000 Kammeljad [või lestad] 300 Samuti leib ja muu toidumoon, nagu ülal.
--	---

Hinnusevakus

Die Zinßwacken wirdt in diesem Ampt nicht gehalten, und sein die Eldesten frey. Eß mußen aber die Wacken Bauren der Zinßwacken gerechtigkeit In der Windter Wacken erlegen wie folgt: Lemmer VI Butter I lißp. XVI marckp: Huner XXXVI Eyer LXXII Stromling III M. Flackfisch IIII c Hew LI Fuder	Hinnusevakuseid selles ametkonnas ei peeta ja vanemad on [kohustustest] vabad. Vakutalupojad peavad aga hinnusevakuse kohustused õiendama talvevakusel, nagu järgnevalt märgitud: Talled 6 Või 1 leisikas 16 naela Kanad 36 Munad 72 Räimed 3000 Kammeljad [või lestad] 400 Hein 51 koormat
--	--

Talvevakus

Bier XVIII thunne Schenken Haber XIX Lop. Liecht XIX marckpundt Podtling XII Kuchenmeisters Haber XII Lop. Genße XII Huner XXXVI Eyer LXXII Botter I Lißp: XVI marckp: Speck I Lißp: IIII marckp: Stromling III M. Flackfisch I M. Saltz VI Kulmeth Ruben VI Kulmeth Stalhaber VIII pundt Hew I c III Fud Brodt ist taxirt auff Rocken I Last.	Õlu 19 tünni Kinkari kaer 19 vakka Küünlad 19 naela Oinad 12 Kõögimeistri kaer 12 vakka Haned 12 Kanad 36 Munad 72 Või 1 leisikas 16 naela Pekk 1 leisikas 4 naela Räimed 3000 Kammeljad [või lestad] 1000 Sool ¹² 6 külimittu Naerid 6 külimittu Tallikaer 8 punda Hein 103 koormat Leib on takseeritud 1 säilitisele rukkile.
--	--

¹² Hiiumaal tegutses sel perioodil (ja ka hiljem, kuni 19. sajandi alguseni) mitu soolakoda, kus mereveest soola aurutati, kuid dokumentaalseid andmeid on nende kohta 16. sajandist vähe. Hiiumaa lääne- ja lõunakalda rannavee soolasus kõigub sõltuvalt tuulesuunast ja hoovustest 6‰ ümber – see võimaldas toota hallsoola ja kontsentreeritud soolveti. Vakataie soola esinemine Alliksaare talupoegade vakuandamite seas pole siiski tingimata täiendav tõend soolakodade olemasolu kohta; sool esineb ka Saaremaa ametkondade vakuandamite ▶

Kappervakus

<p>Gibt XII thunne Bier. VI Lop Rocken, VI Schaff, VI genß XXIII Huner, Vitalie und Liecht so viel man notthurfftig VI Lop Habern. VI Fuder Hew. VI Fuder Stro. VI Lop Rocken meel. Ob sie aber nach Gesindt oder Hacken anzall, Kapper Haber geben. Haben wie in der eil nicht erfahrenn können.</p> <p>Amptmans stehende Gerechtigkeit ist VI pundt Gersten. Vonn Einem Jederen Bauren er sei besitzlich oder unbesitzlich ein schilling. Der Hulffer hat VI pundt Gersten, und von der Herschafften 10 mk an gelt.</p>	<p>Antakse 12 tünni õlut. 6 vakka rukist, 6 lammast, 6 hane, 24 kana, toiduaineid ja küünlaid nõnda palju kui vaja. 6 vakka kaera. 6 koormat heina. 6 koormat õlgi. 6 vakka rukkijahu. Kas kaera antakse kappervakusel perede või adramaade põhjal arvestatuna, [seda] ei jõudnud me kiiruga välja selgitada.</p> <p>Amtmannile hinnust on 6 punda otra. Igalt talupojalt, olgu maaga või ilma maata, üks killing. Hulper saab 6 punda otra ja härrastelt 10 marka rahas.</p>
---	---

Võrdluseks – korralised, vakupidudega mitte seotud maksud olid Alliksaare ametkonnas järgmised: rukist 9 sälitist ja 2 punda, otra 8 sälitist ja 3 punda (vilja kokku niisiis 1045 saare-lääne vakka), rahas taludelt 115 marka ning vanematelt 6 marka ja 24 killingit, lisaks 4 härگا, 3 lehma, 12 lammast või oinast, 103 koormat heina ja 120 sälitist lupja. Küttepuid, sütt, palke, laudu jmt. Alliksaares ei nõutud. Üksjalgade jt. adratalupeogade hulka mitte loetud talupojakategooriate koormised neis maarendi- ja hinnusearvudes ei sisaldu. Valkendorfi ja Grossi aruandes on eespool Sõrve ametkonna juures selgitatud, et üksjalgade, kalurite, koda-poolsete (*Haußgenossen Miedt*), vabadike ja sulaste puhul ei ole aastate erinevuse tõttu võimalik täpset ülevaadet koormistest koostada, ja räägitakse nii seal kui teistes kohtades üldistes väljendites nende kümnikohustusest. Eriti Hiiumaa spetsiifilistes oludes oli ilmselt raskusi ka nende talupojakategooriate täpse piiritlemisega. Siiski on Sõrve andmete juures märgitud nende kategooriate keskmised rahalised koormised, mis kuulusid tasumisele talvevakuse ajal: suur üksjalatalu 24 killingit, väike üksjalatalu 12, sulane 12 ja kalur 24 killingit. Lisaks jääb dokumendist mulje, et ka vakuluaandamid kasseeriti sisse ainult adratatudelt.

Vabatalupoegadest (maavabadest) Hiiumaa puhul juttu pole. Ka foogtkonna Saaremaa-osas on nimetatud ainult üht vabatalupoega Vana-Lõve ametkonnas (niisiis muinasaegse Saaremaa olulisima keskuse Valjala ümbruses), keda kutsutud Kuningaks (*Konig*) ja kes maksis foogtile aastas 24 killingit, pidi teda ja tema kaaskonda kaks korda aastas kostitama ning andis veel 5 punda rukist. Võrdluseks: Maasilinna foogtkonna maaraamatutes aastatest 1569–1571 esinevad kolm vabatalupoega – Muhu Rootsivere vakuses Juhan Smuuli esiisa Asmus, Kuivastu vakuses Võikülas Sure Mart ja Maasi mõisa Pahila vakuses Matz, kelle vabarahad olid vastavalt 6, 5 ja 10 marka.

Andres Adamson

(1964)

Lõpetanud 1991 Tartu Ülikooli ajaloo osakonna, doktoritöö kaitsnud 2009 Tallinna Ülikoolis. Kirjastaja (kirjastus Argo). Viimase aja peamised uurimissuunad: eesti poliitiline ja sõjaajalugu kesk- ja varausajal.

► seas ja kulus (vähemalt suures osas) lihtsalt vakusöömaaja tarbeks ja võib-olla ka ülejääkide sissesoolamiseks. Vanemate soolakodade kohta Eestis vt. J. Koit. Om saltsjuderi i Estland under svenska tiden. – Svio-Estonica. Arsbok utgiven av Svensk-estniska samfundet. Lund, 1949, lk. 44–73.